

Јана Алексић

ТАЈАНСТВЕНА ПРИСУСТВА ПОЕТСКЕ РЕЧИ

Бојан Јовановић, *Поновна рођења: изабране и нове песме*,
Прометеј, Нови Сад, 2015.

Поезија је аутентични облик контемплације о суштим егзистенцијалним питањима, вазда посвећена откривању елементарности људског бивствовања. Поетички лик песника Бојана Јовановића конституише се у једном особеном виду таквог поетског одношења према поствареним и потенцијалним облицима унутрашње и спољашње стварности. Наговестити и докучити промене и преображаје (лирског) сопства у мноштву различитих нивоа егзистенције посматрањем, искушавањем и имагинацијом, изразит је спознајни задатак овог песника. Посреди је аутентични поетички модус подражавања, мимезиса, у којем непојмљива места опонашане стварности, иступања и изневеривања идеалне парадигме, похрањеној у интуицији и преведеној у свест осетљивог песничког бића, бивају надограђена смислотворном снагом саме поезије. Већина Јовановићевих песама у књизи *Поновна рођења* отуда представља веран пример поимања мимезиса као подражавања кроз преображај, као промену начина и облика манифестације бића, што потврђује значење санскритског корена Аристотеловог појма „mimesis” – маџа – „преображај”, уједно и индоевропског корена – mei – „обмањивати”, што би у овом случају подразумевало – претпостављати нешто нечему у онтолошком смислу. Песник намерно иступа против очигледности и обзнањује да је песничка субјективност веродостојна демистификација и негација стварности појмљене као привид. Зачудност је иницијални корак ка тихој, притајеној артефицијалној побуни песника.

Отуда тематизација перцепције ствари којој Јовановић придаје онтолошку важност, чак и у моментима када изненадни искорак у фактички свет демантује њену спознајну поузданост: „Закон маргина / пропушта / замућену слику” („Мешање закона”) или „Кратко нам је била у очима / када се поколебала / и на другу кренула страну. // Иза ње јављали су се зраци, / а тамо где јој је била глава / засијао је велики круг” („Света аждаха”). Посматрање и уочавање, у песми преиначено у скенирање друштвено-историјских аномалија и њихово пропуштање кроз субјективни филтер, али и препознавање архетипских образаца, једина је извесност нестабилног и осетљивог идентитета склоног медитацији: „Трачак светлости / бистри ми вид // У ишараном талогу / смрт продужава пут // Пролази време / преваре ока [...] Одваљено дно трепери / у мрежастом погледу” („Преостали одсјај”). У томе можемо назрети модернистичку апологију субјективности, истовремено кад и њено разорно преиспитивање снажним интроспективним набојем. Тада песник открива губитак центра наративне гравитације, спознајну и бивствујућу децентрираност, која резултира самоотуђењем и самопорицањем. Међутим, вера у истину ученог и доживљеног одводи ка другим, бољим, можда чак и реалнијим световима и призива искуство трансценденције.

Песник у поезији доминантно дискурзивног карактера огољује дијалектичку напетост између историјског и метафизичког домена постојања. Јовановићево лирско сопство, као фигуративна конструкција, потражује властити идентитет, центар наративне самосознаје, у процепу између историјске и метафизичке егзистенције. Оно у мноштву прича, како је увидео Пол Рикер, тражи свој идентитет „на лествици једног целокупног живота”.¹ Метафизички домен је, међутим, очигледнији у ранијим Јовановићевим поетским радовима (овде обједињеним у циклусима „Преостали трептаји”, „Сенке у тами”, „Нагодбе”), док историјско искуство егзистенције претеже у познијим циклусима и збиркама, у којима метафизичко сопство покушава да се избори за своје место, не би ли преосмислило и преобразило затечену друштвено-историјску констелацију ствари и појава. Лирско сопство, индивидуализовано, али не потпуно од колектива отуђено, самом себи је овде, како је Саша Радојчић у поговору ове књиге већ увидео, „отворено, нерешено питање”,² удвојени ентитет. Подвојеност се огледа и у перманентном антагонизму између вишег и нижег несвесног, екстрвертног и интровертног, спољашњег и унутрашњег човека, активног перцептивног и пасивног интроспективног ја. Једно партиципира у

¹ Пол Рикер, *Сопство као дружи*, превод Спасоје Ђузулан, Београд – Никшић, Јасен, 2004, стр. 122.

² Саша Радојчић, „Прозирност слојева искуства: епохални палимпсест у поезији Бојана Јовановића”, у: Бојан Јовановић, *Поновна рођења: изабране и нове њесме*, Нови Сад, Прометеј, 2015, стр. 254.

реалности, друго се повлачи у себе. Поред наречених дихотомија, Јовановић, свестан „непрестаног спора подвојеног света” („Исход”), допушта и онтолошко колебање, засновано на радикализацији искуства дисперзивног сопства. Индикативна је песма „Нестајања”, посвећена релацијама субјекта и других: „Њихово 'где си' / повезује моја / испрекидана постојања. // У кући, на послу, / у медијима. // У ритму којим ме је и отац / подизао до огледала / и спуштао до пода / говорећи: сад те има, / сад те нема.”

Ипак, песник нам назначује да без прикладне стварности није могуће на валидан начин појмити расточено сопство, ни стремити његовој пуноћи, чак ни у песничкој егзистенцији, све време, притом, у тематско-мотивском погледу сведочећи о континуираној дезинтеграцији, о животу који је изневерио свој идеал, паслику, о живљењу у преосталости. У неколиким песмама могу се препознати демонички призори или мисао о огољеном злу које нам се смеје у лице, налик суморној пројекцији Новице Тадића. А сопство вапи за искорак из историјске егзистенције: „Уперо сам поглед / ка излазу из историје.”

У метафизичкој егзистенцији песникова субјективност обитавана на граници сна и јаве. Сан овде представља могућност духовног спокоја, извесности, поље очуване и блаженством загарантоване предестиниране хармоније, ка њему сопство инклинира. За Јовановића сан је у извесном смислу залог присуства трансценденције. Управо зато тај онтолошки домен је од искушења и изазова историјске егзистенције поприлично удаљен. Али, искуством обданице изневерен, чак и у вољној перцепцији: „Излазећа измаглица / грађа је за скоре догађаје. // Њихове се путање / укрштају, мењају и бледе / пред сањаном светлошћу / Уместо које стиже ми овај дан” („Грађа за догађаје”).

Песник се у својим тајним присуствима и одсуствима неретко одлучује на иронијску одступницу, чиме властити духовни увид поопштава. Сходно томе, мада помало неочекивано, за притајено песничко испитивање метафизичке равни постојања, стилско-језичко одсликавање пада у историјску егзистенцију, које резултира лажним постојањем и отуђењем од самог сопства, уприличено је афоризмом: „Савршено су живели / само они који за собом / никакав нису оставили траг” („Путници”), неретко гномским исказом: „Општи метеж / моје је увећавао знање // У њега је уграђено / страдање ревносних верника / што годинама су стрпљиво до јутра бдели / налазећи у сагорелом симболу доњег света / поуздан јутарњи знак” („Бадње вече”).

У његовој поезији се стога са предмета подражавања тежиште песничког интересовања сели ка поступку, механизму формирања поетске слике чиме би се постулирао другачији, могући облик стварности.

Њу заговара снажна мада нестабилна субјективност која је прошла кроз различите фазе духовноисторијског и личносног самопреиспитивања. Неименовано и неоспољено лирско сопство налази се у позадини премда је његов обрис евидентан. Постулирана стварност, као жуђени, а потом и извесни исход песничког подражавања, легитимисхе песништво као аутономни вид духовности, а песничку као прворазредну духовно-чулну активност. У специфично Јовановићевом случају, у тој духовности су комплементарни предумишљај самосвесног песничког субјекта-аутора и мистичко искуство. Субјективност инсистира на вишој димензији, оној чија је ова стварност негатив. Отуда активност више свести и призивање мотива путовања душе, поновних рођења њених расутих фрагмената, које бисмо могли дефинисати као „препорађања”, низ истоветних егзистенција у времену, чија поновљивост означава механизам историјског трајања, дугог трајања, антрополошки непроменљивог. Али, у Јовановићевом песништву, насупротив будистичком учењу, овај принцип је, у духу српске језичке традиције, и позитивно конотиран јер алудира на преображај, на очишћену, духовно оздрављену егзистенцију *homo viator*-а, путника-луталице кроз обличја и време: „Одбацио сам неподеране ципеле, / чисту кошуљу и мисли / којима сам кратио путовања. // Заварао траг и / околним путем кренуо / до поновног рођења” („Следећи живот”).

Душа је, међутим, немирна, у непрекидном кретању и трансформацијама, детерминисана положајем и интроспекцијом субјективности, истовремено кад се од њеног утицаја отима: „Самовољни ветар узводно ме носи, / надима до провидности истањену душу / и брише свако исписано слово / између мене и света.” Или: „[...] сустижу ме одјеци / некадашњег имена. // Пробадају / развијорену душу, / којом се разна / комешају времена” („Пољубац”). Душа лети, лута ка своје изворишту или исходишту. Јер циљ је уцеловити *ајман*, суспрегнути дуалну природу јаства, успоставити везу између индивидуалне и апсолутне свести, уприсутнити се. Поновна рођења, као стална подражавана преображења, као жуђена пуноћа живота, а не као казна, могућа су у стварности поезије.

А објављивање Јовановићеве апартне поетске представе, засноване на спрези асоцијативности и интуиције, одвија се путем неколико модуса или стратегија фигурације исказа: *елементарне метафоричности*, *егзистенцијализације шроја* и *митско-архетипске симболизације*.

Јовановић је склон да свој поетски исказ гради употребом основних природних и духовних елемената којима даје метафоричну вредност не би ли истакао да се метафизички потенцијал људске егзистенције крије у темељним, фундаменталним појавама и облицима, који су у духовној историји човечанства задобили значај стабил-

них, канонизованих реторичких тропа. За Јовановића стилско-језички топоси представљају суште елементарне ознаке, кључне речи промишљања и живљења: киша, капи, камен, облак, лахор, ветар, звезде, месец итд. То су ознаке идентитета прозорљивог бића.

Следствено томе, Јовановић се у свом песничком поступку одлучује и за дословно разобличавање метафоричког исказа и, аналогно поступку деметафоризације, његово превођење у раван реалног, опипљивог искуства. Сличним поступком се у нашој поезији руководио и Васко Попа, касније и Новица Тадић. Јовановићево опредмећивање унутрашњег садржаја језика или тропа има стилско упориште у метафоричној слици која се, сагласно „сликовној логици”, саображава с предметом описивања, не прелазећи у алегорију, већ развијајући исту метафору или изводећи једну из друге. Други, именовани члан метафоре се осамостаљује и, како то Новица Петковић констатује, постаје виши облик метафоре, тзв. *симфора*.³ Тада се троп конкретизује. Јовановић има намеру да метафорички, фигуративни израз ослободи конотативног значења, односно да његов симболички потенцијал, унутрашњи, иманентни садржај приведе у егзистенцију, да га искуствено, дакле, егзистенцијално активира и обрмени новим, колоквијалнијим садржајем. То је поступак опредмећивања или хипостазе у служби онеобичавања, али не само стварности, већ и самог доживљаја спорне субјективности. Примера је много: „Одлепљене душе ранораниоца / ковитлају / око пожудне ране”, „Присилно устројене / удаљавају се ствари”, „Сјајна звезда / на моју таму / ставља тачку. // Месец ми одсеца сенку”, „Одмотава се нит / процветале воде. // Набујала реченица / стиже рибаре”, „Покривена сјајем / заокружава ме прича”, „Ходници до собе / упијају ме”, „Хладан ваздух / разређује ми корак”, „Далеко светло. / Долази ћутке”, „Над уличном локвом / испаравају жеље / моје утопљене душе”, „Прогледала, / синула је земља. // Кроз изломљену веру / своје изриче слово.” Истовремено, егзистенцијализација метафоре је и резултат религијског учења да је опипљиви, материјални свет одраз (у Јовановићевој песничкој перцепцији искривљени одраз) невидљивог, духовног, што нас одводи до Платоновог света идеја и враћа на причу о мимезису као преображају. Песма је проводник између узвишености метафоре и приземности буквалних, тривијалних ствари које нас окружују. Њен задатак, између осталог, јесте да приближи духовно-семантички потенцијал метафоре, да га спусти на нашу комуникативну раван, коју би тако духовно оплеменио и осмислио.

Конечно, стратегија *митско-архетипске симболизације* проистиче из суптилног откривања виталности и поновљивости извесних мит-

³ О овој стилској фигури у поезији Васка Попа исцрпено и прецизно је писао Новица Петковић у тексту „Увод у тумачење Попине поезије”, у: *Поезија Васка Поје*, зборник радова, приредио Новица Петковић, Београд, Институт за књижевност и уметност, 1997, стр. 28.

ских образаца током историје цивилизације. У архетипским матрицама песник проналази недвосмислени симболички садржај и упућује на фигуративни карактер језика, као његову прву природу, што управо песништво оживљава, тачније ре-креира и естетизује. Архетипском симболизацијом песник конституише првобитни и крајњи песнички одговор на историјска искушења и кружења у садашњости. Препознајемо тако фолклорне, паганске, хришћанске и симболе из грчко--римске митологије: змијског цара, кола, орла, храста, шуме, Одисеја, Орфеја, хришћанске симболе крста, праха, голубице, петла. Посреди су састојци времена.

Нортроп Фрај тврди да је књижевност, попут митологије, „у великој мери уметност варљивих аналогија и замењених идентитета”.⁴ Окретање митској представи књижевницима омогућава „неограничену поетску сликовитост” као јединствену симболичку подлогу. Поетска сликовитост, међутим, код Јовановића колико из искуства у емпирији проистиче и из имагинације и интуиције, из особених духовних доживљаја и знања. А та особена поетска представа у служби је преображаја, сакрализације културе и стварности.

---

⁴ Нортроп Фрај, *Песничка митологија*, превод Тања Булатовић, Београд, Књижевна реч, 1999, стр. 27.